

Маст. Милица Маринковић, асистенткиња
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 338.48-6:7(44)
DOI: 10.46793/XIXMajsko.209M

НАСТАНАК И РАЗВОЈ ТУРИЗМА У ФРАНЦУСКОЈ*

Резиме

Аутор у раду даје преглед настанка и развојка туризма као културно-економског феномена. Туризам у Француској није настао деловањем само унутрашњих, већ и спољашњих фактора. Енглески путници из високог друштва били су пионири путовања из задовољства, а омиљена дестинација им је била управо Француска.

Први део рада тиче се самих почетака туризма у XVIII веку. Тадашњи туризам није личио на данашњи ни по бројности ни по главним туристичким атракцијама. Циљ туристичких путовања било је или коришћење благотворних дејстава бањских и морских вода или провођење зиме у топлијој клими. Други део рада обрађује даљи развој туризма у XIX веку. Захваљујући синергији романтичарских идеала природе и развојка саобраћајне мреже, Француска постаје све значајнија туристичка дестинација за путнике и из Европе и из Америке. Завршни део рада даје кратак преглед масовљавања туризма у Француској у XX веку.

Кључне речи: туризам, Француска, XIX век, Велико путовање, бањски туризам.

1. Увод

Појам туризма и његов настанак и данас изазивају недоумице. По Б. Доз (B. Dawes), „туризам је краткотрајан, немиграциони ток, повезан на културном нивоу са конструктом егзотике“.¹ Реч *туриста* се први пут појављује у енглеском језику у другој половини XVIII века, да означи путнике које су практиковали *Grand Tour*, „Велико путовање“ по Европи. Већ од почетка XIX

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2023. годину који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

¹ Dawes, B., D'Elia, C., *Towards a History of Tourism: Naples and Sorrento (XIX century)*, Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie, vol. 86, no. 1/1995, стр. 15.

века термин туриста добија пејоративну, „снобовску“ конотацију.² Овај „неологизам са подругљивом конотацијом“ описивао је путнике који се „осећају убуденим од буве туризма, неизбежне заразе елегантнoг света“.³ Крајем XVIII века, историчар Август Лудвиг фон Шлоцер (*August Ludwig von Schlözer*) изнео је поделу путовања по мотиву на две категорије: (класично) „пословно“ путовање и (ново) „путовање ради путовања“.⁴

Настанак туризма неки аутори смештају у средњи век, када је била широко распрострањена пракса ходочашћа. Други га повезују са открићем Новог света и прекоокеанским путовањима, када се, по М. Буајеу (*M. Boyer*), код европског човека „отвара интересовање за све што је 'друго'“.⁵ Ипак, чини се да су покушаји да се између ових путовања и туризма направи узрочно-последична веза вештачки направљени. Ни трговачка путовања, која се нарочито развијају у средњем веку од појаве сајмова, не могу се довести у тесну везу са туризмом, пошто иза њих није стајала радозналост и задовољство.

2. „Велико путовање“ и почеци туризма у Француској Старог режима

Иако су људи одувек путовали, туризам је појава модерног доба. У Француској се појава туризма може сместити у XVIII век и за енглеску аристократију која је практиковала тзв. „Велико путовање“ (*Grand Tour*). Младићи из високог друштва крстарили су Европом у пратњи свог татора по две-три године, у циљу упознавања европске културе и уметности.⁶ Током Великог путовања они би пролазили кроз Француску, Швајцарску, немачке

² Hagimont, S., *Commercialiser la nature et les façons d'être : une histoire sociale et environnementale de l'économie et de l'aménagement touristiques (Pyrénées françaises et espagnoles XIXe-XXe siècle)*, thèse pour obtenir du doctorat, Université de Toulouse, 2017, стр. 38.

³ Boyer, M., *Histoire de l'invention du tourisme, XVIe-XIXe siècles*, La Tour-d'Aigues, 2000, стр. 191.

⁴ Spode, H., *La recherche historique sur le tourisme. Vers une nouvelle approche*, Mondes du Tourisme (en ligne), no. 2/2010, стр. 7, 8.

⁵ Boyer, M., *нав. дело*, стр. 13.

⁶ Gay, J. C., *La Côte d'Azur, jalon majeur de l'histoire du tourisme*. у: V. Coëffe (dir.) *Le tourisme de nouvelles manières d'habiter le monde*, Ellipses, 2017, стр. 1. Оксфордски речник енглеског језика дефинише Велико путовање као „обимно континентално путовање, углавном кроз Француску, Холандију и пре свега Италију, понекад у друштву учитеља, у циљу употпуњавања образовања аристократе или господина. Порекло Великог путовања сеже у XVI век, али врхунац достиже у XVIII веку, када је постао готово обавезан део образовања синова (или барем најстаријих синова) племићких породица у Британији“. *Grand Tour*, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199532940.001.0001/acref-9780199532940-e-1035> датум приступа 4. април 2023. г.

земље и Низоземску путујући до или из Италије. Прва важнија станица на овом путу био је Париз. Млади Енглези би ту учили бонтон, плес, мачевање и јахање, вештине које су имале за циљ да их припреме за будуће војне и дипломатске каријере.⁷ По доласку у Италију углавном су обилазили Торино, Венецију, Фиренцу, Рим и Напуљ. Повратак у Енглеску подразумевао је посете Инсбруку, Бечу, Дрездену, Берлину и другим значајним немачким градовима, а Амстердам је био последња битније станица пре краја путовања.⁸ „Путовања обликују младост“, писао је Мишел де Монтењ.⁹

У другој половини XVIII века, у освит Револуције, у Француској почињу да се развијају и приморски и бањски туризам. Термални потенцијал Алпа и Пиринеја био је познат од средњег века, али његов пун обим није био истражен. Неразвијена путна мрежа, на коју су се путници непрестано жалили, као и често присуство разбојника на путевима, нису доприносили развоју и масовљавању туризма.¹⁰

Бањски туризам у предреволюционарној Француској стидљиво је почео да се развија у другој половини XVIII века. Пиринеји и Алпи били су богати планинским минералним водама. Француски лекар и заговорник витализма, Теофил де Борде (Théophile de Bordeu), 1746. године је написао прву књигу о термалним водама Пиринеја. Његовим стопама пошли су и други лекари, а хемичари на челу са чувеним Лаваозјеом отпочели су вршење хемијских анализа термалних вода француских планина. Почетак интересовања француске државе за хидроминерални потенцијал Француске може се сместити у 1605. годину, када је основан „Надзор над минералним водама Француске“ (Surintendance des eaux minérales de France). У његовој надлежности били су попис, заштита и истраживање извора Краљевства. Непуних 70 година касније, 1772. године, основана је и Комисија за истраживање минералних вода Краљевства, која ће бити претеча Краљевског медицинског друштва основаног 1778. године. Ипак, до експлоатације није дошло све до доношења уредбе о експлоатацији извора, коју је донео Краљевски савет 7. маја 1781. године.

Вековима су становници Европе зазирали од мора као хладног и опасног, па купање у мору није било популарно као данас. Ипак, од средине XVIII века

⁷ Gay, J. C., Decroly, J. M., *The Logics of Tourism Expansion Throughout the World: A Geographical Approach*, Espace Géographique, vol. 47, issue 2, 2018, стр. 6.

⁸ Исто, стр. 6.

⁹ Venayre, S., *Présentation pour une histoire culturelle du voyage au XIXe siècle*, Sociétés & Représentations, vol. 1, no. 21/2006, стр. 11.

¹⁰ Favier, R., *Tourisme thermal et catastrophes naturelles en milieu de montagne. Barèges (XVIIIe-XIXe siècles)*, Histoire des Alpes = Storia delle Alpi = Geschichte der Alpen, no. 9, 2004, стр. 1. У годинама уочи Револуције Тирго, економиста и министар Луја XVI, уводи ново превозно средство – дилижансе, колоквијално назване „тирготине“. Оне су биле скупљи, али бржи и безбеднији вид транспорта кроз Француску. Boyer, M., *нав. дело*, стр. 115, 116. За више о развоју туризма у Француској в. Merger, M., *Transport History in France. A Bibliographical Review*, The Journal of Transport History, vol. 8, issue 2, 1987.

лекари у Енглеској почињу да препоручују купање у мору у терапеутске сврхе и да истичу лековита својства морске воде. Ова пракса „хладног, аскетског, терапеутског“¹¹ купања прво се раширила међу аристократијом, па су тако забележени примери принца од Велса¹² који се купао у мору у Брајтону 1787. године, као и краља Џорџа III који се купао у мору у Глосестеру 1789. године. Ови први забележени случајеви морског купања у медицинске сврхе¹³ утрле су пут пракси која ће постати незаобилазна међу европском елитом у наредним деценијама.¹⁴ У другој половини XVIII века међу западноевропском елитом такође је почела да се устаљује пракса провођења зимских месеци (*hivernale*) у Ници и у другим местима на медитеранској обали Француске.¹⁵ Јужна обала Француске била је веома привлачна зимска дестинација за европску аристократију која је желела да искористи „питорескни пејзаж, благост и сјај зиме на Медитерану, као и терапеутске врлине јодираног ваздуха“.¹⁶ Минерална својства топле медитеранске воде омогућавала су јој истовремено „превентивно, лековито и палијативно дејство“.¹⁷ Временом су читаве породице почеле да долазе како би, уместо у лондонској магли, зиму провеле на топлем мору.¹⁸ Туризам се, стога, развија првенствено као аристократска разбигра током тмурних зимских месеци.¹⁹

3. Омасовљавање и полет туризма у Француској

Период Револуције у Француској био је обележен и унутрашњим и спољашњим проблемима. На унутрашњем плану, земља је била у стању константних немира и превирања, а на спољном је водила ратове. Стога не изненађује да је развој туризма у овом периоду био паузиран. Примера ради, Закон о пасошима од 28. вандемијара VI године (19. октобар 1797) предвиђао је полицијски надзор над страним држављанима и право полиције да

¹¹ Beunard, B., *Marseille Plage : Les bains de mer à Marseille au XIXe siècle*, Ethnologie française, nouvelle série, t. 23, no. 4/1993, стр. 579.

¹² Званична титула престолонаследника британског трона.

¹³ Лекари XVIII и XIX века сматрали су да морска вода нарочито погодује оболелима од нервних, кожних и полних болести. Beunard, B., *нав. чланак*, стр. 579.

¹⁴ Duhamel, P., Knafou, R., *Tourisme et littoral: intérêts et limites d'une mise en relation*, Annales de géographie, 112e année, no. 629/2003, стр. 50.

¹⁵ *Исто*, стр. 52.

¹⁶ *Исто*.

¹⁷ Terret, T., Beunard, B., Vailleau, D., *Pratiques et espaces balnéaires au XIXe siècle: Approche comparée de 3 sites : Ostende, Marseille, La Rochelle*, Ethnologie française, nouvelle série, t. 26, no. 3/1996, стр. 391.

¹⁸ Gay, J. C., Decroly, J. M., *нав. чланак*, стр. 7.

¹⁹ Llinaires, S., *Voyage par mer et tourisme aristocratique au XVIIIe siècle*, Histoire, Économie et Société, vol. 28, no. 2/2009, стр. 15.

странцима одузму путне исправе.²⁰ Након ступања на власт Наполеона Бонапарте дошло је до смиривања револуционарних тензија и Француска полако почиње да отвара врата путницима широм света. Према подацима које износи П. Гербо (P. Gerbod), 1815. године је у Француској у угоститељским објектима боравило 20.000 странаца, док је 1829. тај број порастао на чак 46.000.²¹ Туризам у Француску улази на велика врата. „Након дуге инкубације путовања из задовољства и образовања омладине из високог друштва и нормализације доживљаја Великог путовања“, пише Х. Хајс (H. Heiss), XIX век „означава праг нове ере, ере туризма“.²²

Марсеп, најважнији лучки град југа Француске, током XIX века упоредо се развијао и као индустријски град и као поморска туристичка дестинација.²³ Купалишни туризам узима замаха, па се већ 1807. године може наћи пропис који забрањује купање на одређеном делу обале „осим ако (купач, прим. аут) није обучен у купаће гаће или опасан велом који испуњава исту сврху“.²⁴ Градска управа желела је да учини боравак туристима што пријатнијим. Паралелно са Марсепем и Ница почиње да се етаблира као пожељна туристичка дестинација. Већина туриста у приморским областима југа Француске и даље су били Енглези, одушевљени могућношћу да гледају планинске врхове прекривене снегом док уживају у топлој медитеранској зими.²⁵ Речима Ж. К. Гија (J. C. Guй) и Ж. М. Декролија (J. M. Decroly), рађа се дотада непозната урбана форма – „зимски град“.²⁶ Топоним „Ривијера“, изворно коришћен да означи обалу северно од Ђеновског залива, сада добија ново значење, па је средоземна обала Француске добила назив „Француска ривијера“, који је и данас у употреби.²⁷

У погледу бањског туризма, Француска је била привилегована у односу на Немачку, Велику Британију, Швајцарску, Шпанију и Италију јер је била богатија изворима термалних вода.²⁸ Француске термалне воде биле су на гласу јер су, како наводи П. Гербо, „медицинске користи француских вода веће него

²⁰ Loi relative aux passe-ports, du 28 vendémiaire, чл. IV, VII, Bulletin des lois de la République, no. 148, Germinal an VI, Paris, 1797. Речима П. Гербоа, током Револуције широм Европе су постојале „радозналост и симпатије“ за Французе, али већина страних туриста је бирала да проводи одмор у својој земљи. Gerbod, P., *Des étrangers à Paris au XIXe siècle*, Ethnologie française, nouvelle série, t. 25, no. 4/1995, стр. 572.

²¹ Исто, стр. 573.

²² Heiss, H., *Saisons sans fin ? Les grandes étapes de l'histoire du tourisme 1830-2002*, Histoire des Alpes = Storia delle Alpi = Geschichte der Alpen, no. 9/2004, стр. 47.

²³ Beunard, B., *нав. дело*, стр. 580.

²⁴ Исто, стр. 579

²⁵ Gay, J. C., *нав. чланак*, стр. 1.

²⁶ Gay, J. C., Decroly, J. M., *нав. чланак*, стр. 5.

²⁷ Исто, стр. 5.

²⁸ Gerbod, P., *Les « fièvres thermales » en France au XIXe siècle*, Revue historique, t. 277, fasc. 2, 1987, стр. 311, 312.

користи страних вода, нарочито немачких²⁹, а хемијска анализа минералног састава француских вода почела је још од XVIII века.³⁰ Стога не изненађује што је XIX век био период „замаха термализма“ у Француској.³¹ Приликом Наполеонове посете граду Тарбу у пиринејском делу Француске, 23. јула 1808. године, локална администрација је издејствовала оснивање Генералног одбора управа термалних вода и лечилишта Пиринеја (Conseil d'administration générale des eaux thermales et hospices des Pyrénées).³² То је било удружење бањских установа западних Пиринеја, чији је задатак била централизација и унапређење хидротерапије на Пиринејима. Током целог XIX века хотелски капацитети у француским бањским одмаралиштима непрестано су расли, па су веће бање попут бање Уријаж, Виши, Евијан, Барез итд. могле да приме по више десетина хиљада посетилаца који су, како се тада говорило „ишли на воде“ (aller aux eaux).³³ Тзв. „бањски градови“ (villes d'eaux) појављују се средином XIX века. Речима С. Ажимона (S. Hagimont), крајем XVIII и почетком XIX века „планински предели се претварају у плодоносан економски ресурс“, а „XIX век 'измишља' планински туризам“.³⁴ Новооткривени ентузијазам за откривање планинских лепота и термалних вода чак је добио и своје име – „пиринејизам“ (pyrénéisme).³⁵

Појава романтизма у XIX веку дала је нови замах туризму. Све више људи имало је потребу за откривањем природних лепота. Гете, Стендал, Форстер и други писци, као и њихови ликови, исказивали су једнако интересовање за „природу, пејзаже, античке остатке, као и за производе и представнике истанчане урбане културе у Милану, Фиренци, Напуљу или Палерму“.³⁶ Романтичарски туриста долазио је из градске вреве „у потрази за

²⁹ Исто, стр. 312.

³⁰ Исто, стр. 320.

³¹ Исто, стр. 312. Указом од 23. вандемијара VI године (14. октобар 1797) термалне воде стичу статус „јавног ресурса“, а сиромаси и рањеници добијају право да бесплатно користе бањске капацитете. Steve Hagimont, Commercialiser la nature et les façons d'être : une histoire sociale et environnementale de l'économie et de l'aménagement touristiques (Pyrénées françaises et espagnoles XIXe-XXe siècle), thèse pour obtenir du doctorat, Université de Toulouse, 2017, стр. 93

³² Hagimont, S., Commercialiser la nature et les façons d'être : une histoire sociale et environnementale de l'économie et de l'aménagement touristiques (Pyrénées françaises et espagnoles XIXe-XXe siècle), стр. 113.

³³ Gerbod, P., Les « fièvres thermales » en France au XIXe siècle, стр. 313, 314. Hagimont, S., Commercialiser la nature et les façons d'être : une histoire sociale et environnementale de l'économie et de l'aménagement touristiques (Pyrénées françaises et espagnoles XIXe-XXe siècle), стр. 38.

³⁴ Hagimont, S., Commercialiser la nature et les façons d'être : une histoire sociale et environnementale de l'économie et de l'aménagement touristiques (Pyrénées françaises et espagnoles XIXe-XXe siècle), стр. 30.

³⁵ Исто, стр. 33.

³⁶ Dawes, B., D'Elia, C., нав. чланак, стр. 15.

једноставнијим начином живота и дивљим и усамљеним пределима“.³⁷ Романтизам, је, речима П. Гербоа, „учинио модерним ближе познавање страних цивилизација“.³⁸

4. Француски туризам у другој половини XIX века

Ако прву половину XIX века карактерише убрзани развој туризма, за другу половину XIX века се може рећи да доноси његово омасовљавање. Туризам постаје толико распрострањен да се појављују бројни туристички водичи на разним језицима.³⁹ Међу страним туристима у Француској, нарочито су били популарни водичи кроз Париз, који су истицали лепоте овог „модерног Вавилона“.⁴⁰ Великом брзином су се умножавали и специјализовани туристички часописи.⁴¹

Друга половина XIX века донела је коначно „ослобађање човека страха од планина“.⁴² Овај период у области планинског туризма донео је не само даљи напредак и развој бањског туризма, него и популаризацију зимовања на планини. Планински туризам је „копао ровове у свету који је 30 година раније био практично неприступачан“.⁴³ Ова појава је нарочито била уочљива на Пиринејима, где је мало село Лишон (Luchon) за кратко време избило у сам врх француских туристичких дестинација.⁴⁴ Популаризација зимских спортова⁴⁵

³⁷ Hagimont, S., *Commercialiser la nature et les façons d'être : une histoire sociale et environnementale de l'économie et de l'aménagement touristiques (Pyrénées françaises et espagnoles XIXe-XXe siècle)*, стр. 49.

³⁸ Gerbod, P., *Les touristes français à l'étranger (1871-1914)*, Revue d'histoire moderne et contemporaine, tome 30, no. 2/1983, стр. 283.

³⁹ Примера ради, читаве серије француских водича превођене су на руски језик, а *Бедекер* постаје синоним за туристички водич. Razvozjaeva, E., *L'Histoire du tourisme russe en France 1885-1914*, Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin, vol. 1, no. 25, 2007, стр. 163. Карл Бедекер је био немачки издавач туристичких водича за различите земље. Карл Бедекер, https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BB_%D0%91%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B5%D1%80 датум приступа 7. април 2023. г.

⁴⁰ Moret, F., *Images de Paris dans les guides touristiques en 1900*, Le Mouvement social, no. 160, 1992, стр. 94. Претече туристичких водича били су путописи и личне белешке које аутори нису нужно писали у циљу објављивања. Boyer, M., *нав. дело*, стр. 13.

⁴¹ Gerbod, P., *Les touristes français à l'étranger (1871-1914)*, стр. 284.

⁴² Barbier, B., Pearce, D., *The Geography of Tourism in France: Definition, Scope and Themes*, Geography of Tourism and Leisure, vol. 9, no. 1/1984, стр. 48.

⁴³ Heiss, H., *нав. чланак*, стр. 49.

⁴⁴ Лишон је почео да се помиње због својих термалних изворишта средином XVIII века, али врхунац популарности стиче у последњим деценијама XIX века. Лишон је постао друга најпопуларнија бања после бање Виши. Hagimont, S., *L'appropriation différenciée d'un mode de développement économique : le cas du tourisme à Bagnères-de-Luchon (1870-1914)*, Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale, tome 126, no. 287/2014, стр. 274, 277, 278.

омогућила је бањама да продуже иначе прекратку туристичку сезону.⁴⁶ Речима М. Буајеа, дошло је до „изума Мон Блана“ и других планинских врхова као туристичких дестинација.⁴⁷ Поред тога, ширење железничке мреже у другој половини XIX века умногоме је убрзало напредовање бањског туризма у Француској.⁴⁸

Док су у првом периоду развоја туризма Енглези били најбројнији туристи, додуше сконцентрисани углавном на медитеранској обали Француске, у другој половини XIX века, нарочито у бањама, страних туриста је било свега 8-12%, од чега је на Пиринејима највише било Шпанаца (40%), а за њима су следили Британци (15-20%).⁴⁹ Пред крај XIX века јужна обала Француске постаје веома привлачна руским туристима,⁵⁰ па је уведена и директна возна линија Санкт Петербург-Ница. У овом периоду Ница је постала „златна кока руског туризма у Француској“.⁵¹ Ница је стекла толику популарност широм света да је називана „престоницом Азурне обале“.⁵² Све бројнији луксузни хотели имали су задатак да одговоре на растућу потребу за смештајем за елитне туристе, чији се број непрестано умножавао.⁵³

За туристичка места значајна је била појава казина. Сем шетања и купања, до појаве казина у одмаралиштима није имало активности када пада киша. Да би се клијентела задржала у одмаралиштима, казина су прихваћена као додатна активност за елитне посетиоце.⁵⁴ Први бањски казино отворен је 1865. године у

⁴⁵ Скијање је на велика врата ушло у Француску 1900. године, када је француска војска почела да га практикује ради боље контроле француско-италијанске границе. Drouet, Y., Luciani, A., *A l'origine du ski français, le discours commun de l'Armée et du Club alpin français (1902-1907)*, Staps, vol 1, no. 71/2006, стр. 71.

⁴⁶ Hagimont, S., *L'appropriation différenciée d'un mode de développement économique : le cas du tourisme à Bagnères-de-Luchon (1870-1914)*, стр. 282.

⁴⁷ Boyer, M., *нав. дело*, стр. 229.

⁴⁸ Hagimont, S., *L'appropriation différenciée d'un mode de développement économique : le cas du tourisme à Bagnères-de-Luchon (1870-1914)*, стр. 278. Heiss, H., *нав. чланак*, стр. 48.

⁴⁹ Hagimont, S., *L'appropriation différenciée d'un mode de développement économique : le cas du tourisme à Bagnères-de-Luchon (1870-1914)*, стр. 279.

⁵⁰ Популарност Француске као туристичке дестинације међу елитом Руског царства је била толико велика да су основане туристичке агенције које су нудиле пакет аранжмане. Razvozjaeva, E., *нав. чланак*, стр. 160

⁵¹ *Исто*, стр. 173, 174.

⁵² Термин „Азурна обала“ (Côte d'Azur) сковао је Стефан Лијежеар (Stefan Liégeard) 1887. године. Gay, J. C., *нав. чланак*, стр. 6.

⁵³ Beaumont, A., *Tirer parti de l'ordre établi ? Les socialisations politiques au travail dans un hôtel de luxe*, Politix, vol. 2, no. 122/2018, стр. 84.

⁵⁴ Hagimont, S., *L'appropriation différenciée d'un mode de développement économique : le cas du tourisme à Bagnères-de-Luchon (1870-1914)*, стр. 280.

Вишију.⁵⁵ Када је коцкање у питању, нарочито упада у очи неједнак третман локалног становништва и туриста. Власт је ову врсту забаве, како пише С. Ажимон, „морално осуђивала, али економски толерисала“.⁵⁶ Наполеонова власт је 24. јуна 1806. године донела Царски декрет о забрани коцкарница, који је своја четири члана забрањивао коцкарнице и одређивао надзор полиције над поштовањем ове забране.⁵⁷ Међутим, четири године касније, Кривичним законом од 1810. године, коцкање на јавним местима биће омогућено под надзором државе.⁵⁸

Приметна појава у свим туристичким местима била је промена старосне структуре туриста. Уместо младића који полазе на Велико путовање, све чешће су туристи у другој половини XIX века били пензионери.⁵⁹

5. XX век – доба демократизације туризма

Прелаз из XIX у XX век донео је „спуштање“ туризма из виших у ниже друштвене слојеве. Од активности за богате, туризам је постао у већој или мањој мери доступан скоро свим друштвеним слојевима. За разлику од XIX века, током ког је због *laissez faire* капитализма изостала значајнија државна регулатива области туризма, XX век доноси појачано интересовање француске државе за ову дотада слабо регулисану област привреде. Законом о буџету од 8. априла 1910. године⁶⁰ основана је Национална канцеларија за туризам (*Office national du tourisme*), што је представљало прву државну интервенцију у дотада потпуно приватном домену.⁶¹ Овај новоосновани државни орган имао је задатак да централизује сва питања везана за туризам, транспорт и боравак туриста, као и да промовише француски туризам у иностранству.⁶²

Демократизација туризма је омогућена између осталог тиме што је 1936. године Француска под вођством Народног фронта добила закон о обавезном плаћеном одмору (*congé payé*).⁶³ Овим законом било је прописано да ће сви

⁵⁵ Hagimont, S., *Commercialiser la nature et les façons d'être : une histoire sociale et environnementale de l'économie et de l'aménagement touristiques (Pyrénées françaises et espagnoles XIXe-XXe siècle)*, стр. 186.

⁵⁶ Исто, стр. 278.

⁵⁷ Décret Impérial qui prohibe les maisons de Jeux de hasard, Bulletin des lois, no. 101, Paris, 1806.

⁵⁸ Code pénal de l'Empire français, Paris, 1810, чл. 410, 411.

⁵⁹ Boyer, M., *нав. дело*, стр. 256.

⁶⁰ Loi portant fixation du budget général des dépenses et des recettes de l'exercice 1910, чл. 123, Bulletin annoté des lois et décrets, tome LXIII, Paris, 1910, стр. 394.

⁶¹ Monferrand, A., Berthonnet, A., *Cent ans d'organisation administrative du tourisme (1910 à nos jours)*, Cent ans d'administration du tourisme, Pour mémoire, no. hors-série, 2012, стр. 20.

⁶² Loi portant fixation du budget général des dépenses et des recettes de l'exercice 1910, чл. 123.

⁶³ Loi instituant un congé annuel payé dans l'industrie, le commerce, les professions libérales, les services domestiques et l'agriculture, Journal officiel de la République française. Lois et

радници имати обавезан годишњи одмор у трајању од најмање 15 дана, од чела најмање 12 морају бити радни дани.⁶⁴ Ово право радницима је припадало без обзира на радно место, пол, године и етничку припадност.⁶⁵ Туризам постаје доступнији свима и „отвара се пут претварању путовања у масовни туризам након четрдесетих година XX века“.⁶⁶

Поморски туризам је посебно био у експанзији. Купање у мору више није коришћено само за терапеутске сврхе, него и за релаксацију, а тај тренд, увезен из Сједињених Америчких Држава, са Флориде и Хаваја,⁶⁷ почиње тридесетих година XX века.⁶⁸ Самим тим, туристичка сезона се са зиме пребацује на лето, а туризам постаје масовни феномен у Француској, као и широм света.

6. Закључак

Развој туризма у Француској прешао је велики пут током XVIII и XIX века. Највећу заслугу за његов настанак и развитак у Француској, пак, имала је енглеска аристократија, „беспослено друштво“ које је живело од ренте. Захваљујући аутохтоно енглеској појави, Великом путовању, младићи из енглеског друштвеног врха утрли су пут будућим путницима из задовољства и радозналости, који ће почети да носе назив туристи. Романтизам, водећи уметнички правац XIX века, са собом је донео жељу за упознавањем природе и нових култура, што је дало ветар у леђа туризму. У другој половини XIX века Француску почињу да преплављују и руски и туристи са друге стране Атлантика. Путовање у Европу било је статусни симбол за богате Американце.

Француска је била идеална дестинација за инкубацију туризма. То је била и остала велика земља са бројним природним богатствима, привредним потенцијалом, становништвом, културом и историјом. Француске лековите воде биле су надалеко познате у Европи и привлачиле су разноврсну клијентелу. Бањски туризам у Француској управо је и почео као здравствени туризам, да би временом туристи почели да долазе у бање и из задовољства.

С друге стране, чувена Француска ривијера свој развој је почела као зимска дестинација. Зима је била „кичма развоја“ туризма на Азурној обали, а „птице селице“ из енглеског високог друштва радо су ту тражиле уточиште од тмурне енглеске зиме.

décrets (version papier numérisée) n° 0149 du 26/06/1936, [https://www.legifrance.gouv.fr/download/securePrint?token=\\$nByWeWuXsWnmzc!MphV](https://www.legifrance.gouv.fr/download/securePrint?token=$nByWeWuXsWnmzc!MphV) датум приступа 8. април 2023.

⁶⁴ Loi instituant un congé annuel payé dans l'industrie, le commerce, les professions libérales, les services domestiques et l'agriculture, чл. 1.

⁶⁵ Furlough, E., *Making Mass Vacations: Tourism and Consumer Culture in France, 1930s to 1970s*, Comparative Studies in Society and History, vol. 40, no. 2/1998, стр. 252.

⁶⁶ Исто, стр. 250.

⁶⁷ Gay, J. C., *нав. чланак*, стр. 7.

⁶⁸ Barbier, B., Pearce, D., *нав. чланак*, стр. 48.

Док су XVIII и XIX век „измислили“ туризам, XX век је донео његову демократизација и убрзао омасовљавање. Нарочито од законског регулисања права на плаћени годишњи одмор, путовања престају да буду привилегија виших класа и постају опште право. Пораст туристичке понуде и пораст потражње ишли су руку под руку.

*Milica Marinković, LL.M., Assistant
Faculty of Law, University of Kragujevac*

THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF TOURISM IN FRANCE

Summary

The author gives an overview of the origin and development of tourism as a cultural and economic phenomenon. Tourism in France was created not only by internal factors, but also by external factors. English travelers from high society were pioneers of pleasure travel, and their favorite destination was precisely France.

The first part of the paper concerns the very beginnings of tourism in the 18th century. The tourism of that time did not resemble today's neither in terms of numbers nor in terms of the main tourist attractions. The goal of tourist trips was either to use the beneficial effects of spa and sea waters or to spend the winter in a warmer climate. The second part of the paper deals with the further development of tourism in the 19th century. Thanks to the synergy of romantic ideals of nature and the development of the transport network, France is becoming an increasingly important tourist destination for travelers from both Europe and America. The final part of the paper gives a brief overview of the massification of tourism in France in the 20th century.

Key words: *tourism, France, XIX century, Great Tour, spa tourism.*

Литература

- Code pénal de l'Empire français, Paris, 1810.
- Décret Impérial qui prohibe les maisons de Jeux de hasard, Bulletin des lois, no. 101, Paris, 1806.
- Loi instituant un congé annuel payé dans l'industrie, le commerce, les professions libérales, les services domestiques et l'agriculture, Journal officiel de la République française. Lois et décrets (version papier numérisée) n° 0149 du 26/06/1936, [https://www.legifrance.gouv.fr/download/securePrint?token=\\$nByWeWuXsWnmzc!MphV](https://www.legifrance.gouv.fr/download/securePrint?token=$nByWeWuXsWnmzc!MphV) датум приступа 8. април 2023.
- Loi portant fixation du budget général des dépenses et des recettes de l'exercice 1910, чл. 123, Bulletin annoté des lois et décrets, tome LXIII, Paris, 1910.
- Loi relative aux passe-ports, du 28 vendémiaire, чл. IV, VII, Bulletin des lois de la République, no. 148, Germinal an VI, Paris, 1797.
- Grand Tour, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199532940.001.0001/acref-9780199532940-e-1035> датум приступа 4. април 2023. г.
- Карл Бедекер, https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BB_%D0%91%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B5%D1%80 датум приступа 7. април 2023. г.
- Barbier, B., Pearce, D., *The Geography of Tourism in France: Definition, Scope and Themes*, Geography of Tourism and Leisure, vol. 9, no. 1/1984.
- Beaumont, A., *Tirer parti de l'ordre établi ? Les socialisations politiques au travail dans un hôtel de luxe*, Politix, vol. 2, no. 122/2018.
- Beunard, B., *Marseille Plage : Les bains de mer à Marseille au XIXe siècle*, Ethnologie française, nouvelle série, t. 23, no. 4, 1993.
- Boyer, M., *Histoire de l'invention du tourisme, XVIe-XIXe siècles*, La Tour-d'Aigues, 2000.
- Dawes, B., D'Elia, C., *Towards a History of Tourism: Naples and Sorrento (XIX century)*, Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie, vol. 86, no. 1/1995.
- Drouet, Y., Luciani, A., *À l'origine du ski français, le discours commun de l'Armée et du Club alpin français (1902-1907)*, Staps, vol 1, no. 71/2006.
- Duhamel, P., Knafo, R., *Tourisme et littoral : intérêts et limites d'une mise en relation*, Annales de géographie, 112e année, no. 629/2003.
- Favier, R., *Tourisme thermal et catastrophes naturelles en milieu de montagne. Barèges (XVIIIe-XIXe siècles)*, Histoire des Alpes = Storia delle Alpi = Geschichte der Alpen, no. 9, 2004.
- Furlough, E., *Making Mass Vacations: Tourism and Consumer Culture in France, 1930s to 1970s*, Comparative Studies in Society and History, vol. 40, no. 2/1998.
- Gay, J. C., *La Côte d'Azur, jalon majeur de l'histoire du tourisme*. y: V. Coëffe (dir.) Le tourisme de nouvelles manières d'habiter le monde, Ellipses, 2017.
- Gay, J. C., Decroly, J. M., *The Logics of Tourism Expansion Throughout the World: A Geographical Approach*, Espace Géographique, vol. 47, issue 2, 2018.
- Gerbod, P., *Des étrangers à Paris au XIXe siècle*, Ethnologie française, nouvelle série, t. 25, no. 4, 1995.
- Gerbod, P., *Les « fièvres thermales » en France au XIXe siècle*, Revue historique, t. 277, fasc. 2, 1987.
- Gerbod, P., *Les touristes français à l'étranger (1871-1914)*, Revue d'histoire moderne et contemporaine, tome 30, no. 2/1983.

- Hagimont, S., *Commercialiser la nature et les façons d'être : une histoire sociale et environnementale de l'économie et de l'aménagement touristiques (Pyrénées françaises et espagnoles XIXe-XXe siècle)*, thèse pour obtenir du doctorat, Université de Toulouse, 2017.
- Hagimont, S., *L'appropriation différenciée d'un mode de développement économique : le cas du tourisme à Bagnères-de-Luchon (1870-1914)*, Annales du Midi : revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale, tome 126, no. 287/2014.
- Heiss, H., *Saisons sans fin ? Les grandes étapes de l'histoire du tourisme 1830-2002*, Histoire des Alpes = Storia delle Alpi = Geschichte der Alpen, no. 9, 2004.
- Llinares, S., *Voyage par mer et tourisme aristocratique au XVIIIe siècle*, Histoire, Économie et Société, vol. 28, no. 2/2009.
- Merger, M., *Transport History in France. A Bibliographical Review*, The Journal of Transport History, vol. 8, issue 2, 1987.
- Monferrand, A., Berthonnet, A., *Cent ans d'organisation administrative du tourisme (1910 à nos jours)*, Cent ans d'administration du tourisme, Pour mémoire, no. hors-série, 2012.
- Moret, F., *Images de Paris dans les guides touristiques en 1900*, Le Mouvement social, no. 160/1992.
- Razvozjaeva, E., *L'Histoire du tourisme russe en France 1885-1914*, Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin, vol. 1, no. 25/2007.
- Spode, H., *La recherche historique sur le tourisme. Vers une nouvelle approche*, Mondes du Tourisme (en ligne), no. 2/2010.
- Terret, T., Beunard, B., Vailleau, D., *Pratiques et espaces balnéaires au XIXe siècle : Approche comparée de 3 sites : Ostende, Marseille, La Rochelle*, Ethnologie française, nouvelle série, t. 26, no. 3/1996.
- Venayre, S., *Présentation pour une histoire culturelle du voyage au XIXe siècle*, Sociétés & Représentations, vol. 1, no. 21/2006.